

Немања Ж. Девић

ПОКРЕТ ЗБОР У СМЕДЕРЕВСКОМ КРАЈУ 1935–1941

Апстракт: Активности Димитрија Љотића и његовог покрета Збор деценијама су биле предмет једностраног тумачења, подређеног идеолошким премисама. У смедеревском крају, који је Љотић био за вичај, овај покрет је оставио снажан печат, посебно у турбулентном периоду тридесетих година 20. века. Овај рад има за тему анализу активности покрета Збор у смедеревском крају, посебно у периоду 1935–1938, године. Рад представља профиле људи који су предводили Збор, визију Димитрија Љотића о развоју смедеревског краја – најпре кроз просвету и задругарство, примену политичких начела у локалној средини и, посебно, изборне борбе у наведеном периоду. На основу архивске грађе из до сада некоришћених фондова архиве БИА и Историјског архива Београда, постојеће литературе, мемоарских записа и других историјских извора, настојаћемо да дамо трезвене одговоре на неколика питања која за циљ имају свеобухватно сагледавање улоге Димитрија Љотића и ЈНП-а Збор, у подручју где је и потекао.

Кључне речи: Смедеревски крај, изборне борбе, Димитрије Љотић, Збор.

Југословенски народни покрет (ЈНП) Збор се на политичкој сцени Краљевине Југославије појавио у јануару 1935. као реакција на перманентне друштвено-политичке кризе у скоро дводеценијском животу југословенске државе. Послератна тумачења, подређена идеолошким премисама, било да се ради о апологетима Димитрија Љотића у емиграцији или марксистичким историчарима у земљи, онемогућила су трезвено сагледавање и историјску оцену улоге овог покрета. Председник покрета је од оснивања био Димитрије Љотић, потомак старе, утицајне породице, која је дуже од века била блиска династији

Карађорђевића, и син Владимира Љотића, некадашњег посланика, сенатора, конзула и председника Смедеревске општине. Његов политички успон поклопио се и са сменом политичких генерација у Смедереву. Љотић је постепено смањивао утицај остарелог првака Демократске странке и бившег министра Косте Тимотијевића. У тим годинама Љотић је заговарао идеју задругарства, покренуо рад Народног универзитета, урадио пројекат регулације плавне реке Језаве.¹

Можда би данас изазвало опречне реакције ако бисмо извели примерима оправдан закључак да је он у првим годинама политичког ангажмана заправо стварао неку врсту борбене „групе грађана“ или, ако бисмо га модерним речником именовали, антиестаблишмент покрета. Пред судом у Смедереву често је бесплатно заступао сиромашне грађане, а на недељним службама у цркви био је за певницом. Из тог периода потичу и његова бројна кумства. Због свега тога популарност Димитрија Љотића видљиво је расла у срезу. Као обласни посланик, Љотић изоштрава сопствене идеолошке ставове: одушевљава се сељаштвом у којем налази моралне узоре и презире „партизанство“ – партијско секташење и политизацију друштва, одакле доцније настаје и његова скепса према либералној демократији и парламентаризму какви су постојали у Краљевини. Љотић је заговарао идеју сталешке скупштине, у којој би грађани општим правом гласа бирали представнике које не би кандидовале партијске листе, већ професионалне, сталешке, културне и добротворне организација. Зато је 1929. поздравио одлуку краља Александра Карађорђевића да распусти парламент и заведе лични режим. О себи је од тада говорио да више није радикал, већ „човек 6. јануара“.² Започео је и његов успон ван локалних оквира; постао је бански већник, а 1931, на краљев позив, и министар правде. Пошто није прихваћен његов нацрт устава, поднео је оставку већ после неколико месеци; повукао се из политике и вратио адвокатури.

Недуго пошто је краљ убијен, окупио је истомишљенике, представнике неколико националних покрета и фракција, да би основали Југословенски национални покрет Збор. Програмска начела симболично су објавили 6. јануара 1935. Сумирајући ова начела, циљеви покрета би се, према тумачењу Г. Давидовића, могли свести на четири основне тезе: створити југословенску нацију уз ојачавање ауторитета круне, створити сталешку државу са планском привредом, остварити

1 Д. В. Љотић, *Одабрана дела*, књига 1, Минхен 1981, 272, 294, 335, 360.

2 Исто, 362, 366, 371, 395, 409.

морални препород друштва уз ангажовање најбољих у том процесу. Према Горану Давидовићу, једном од ретких историчара неоптерећених идеологијом који су изрицали свој суд о Збору, „покрет има неколико додирних тачака“ са једним бројем идеја које се налазе у фашизму, али је глобално далеко од њега, првенствено због свог снажног хришћанства и монархизма“.³

Архивска грађа настала из рада покрета Збор расута је и несрећена, а већи део ње је и уништен или изнесен из земље. Зато је на историчару незахвална улога да из тих сачуваних фрагмената покуша да ослика овај политички покрет.

Најпре, за период његовог настајања, драгоцен извор представља грађа Безбедносно-информативне агенције, похрањена у Архиву Србије. Димитрије Љотић је, природно, као политичар у успону, био у преписци са бројним личностима, како из смедеревског краја, тако и из остатка Југославије, посебно са присталицама своје организације. У преписци са личностима из смедеревског краја у том раном периоду доминирају молбе за помоћ у различитим случајевима (посебно у време када је Љотић био министар) као и пословна преписка; по том мање позната преписка са будућим страначким колегама, али и црквеним великодостојницима, посебно са епископом браничевским Венијамином почев од 1934, свештеником Костом Мајсторовићем из Азање – који позива Љотића на збор у Азању како би тамо развијао покрет итд. Међутим, треба нагласити да у овом архивском фонду није сачувана и оригинална преписка, већ само постоји списак заплених писама и кратак опис њиховог садржаја. Очигледно је да су припадници безбедносних служби имали у рукама већи број Љотићевих писама, али она до сада нису постала доступна и истраживачима прошлости. Свакако, и тако непотпун, овај историјски извор је од користи историчару, јер ако ништа друго – пружа контуре о Љотићевом раду и контактима које је одржавао уочи и у првим данима након формирања покрета.⁴

По теренском истраживању, анализом састава среских одбора овог покрета у смедеревском крају (срезови Подунавски, Јасенички и Великоорашки, са 52 насељена места), можемо јасно видети који профил људи је подржавао Збор непосредно по његовом оснивању.

³ Горан Давидовић, „Југословенски народни покрет Збор у чачанском крају 1935–1945. године“, *Зборник радова Народног музеја у Чачку*, 30, 2000, 145–146.

⁴ Архив Србије, фонд Безбедносно-информативне агенције (даље: АС, БИА), I, 32/8.

У Смедереву, које је брзо израсло у главно упориште покрета у Србији, помогао га је углавном средњи чаршијски сталеж, али и адвокати (браћа Љотић, Славко Јереминов, Владимир Јелић, Живадин Богдановић), свештеници (Милан Благојевић, Живадин Крупежевић, Кузман Максимовић, а у околним селима и Милош Вучковић, Радослав Влајић, Божидар Спасић), крупни трговци (Живота Тодоровић, Драгослав Јефремовић), те студенти и гимназијалци, вршњаци и другови Љотићевих синова. По селима је имао подршку већег броја истакнутих домаћина. Најјасније се та структура уочавала у Јасеници, где су покрет предводили свештеник Коста Мајсторовић, трговац Вита Перић, пољопривредни произвођач и истакнути ратни ветеран Благоје Мирковић.

Снага тек формираног покрета први пут је могла да се измери на тзв. петомајским парламентарним изборима 1935. године. Овде су Љотићеви следбеници, као ретко где у земљи, имали да укрсте копља и са влашћу и са опозицијом. Режимска Југословенска национална странка (ЈНС) однела је на „петомајским изборима“ преко 60 одсто гласова, али су изборни резултати у смедеревском крају показали већу приврженост опозиционим листама. Бирачи Јасеничког среза већински су подржали листу ЈНС – са 46,63% гласова, а Удружена опозиција освојила је 27,29%; у Великом Орашју ЈНС је изгубила за пет одсто разлике – добила је 44,61%, а Удружена опозиција тријумфовала са 49,58 одсто.⁵ У Подунавском срезу обе листе убедљиво је потукла трећа листа, која је у Југославији представљала политичку маргину, али је у смедеревском крају имала изузетну снагу. Била је то управо листа ЈНП Збор Димитрија Љотића, предвођена његовим зетом, већ помешаном трговцем и извозником Животом Жиком Тодоровићем.

Љотићеви кандидати освојили су на изборима 1935. године 23,48% гласова у Јасеничком срезу; 5,32% у Великоорашком срезу и 5250 гласова у Подунавском срезу – чиме су тамо постали и победници.⁶ Тако је Збор, израстао на брзину и готово стихијски, по први пут забележио добре резултате у овом делу Шумадије и Поморавља, иако на државном нивоу није прешао цензус нити добио посланичке мандате. Већ тада, срески начелник из Смедерева, извештавајући Краљевску банску управу у Новом Саду о ситуацији у његовој „зони одговорно-

5 Н. Девић, *Демократска странка у Великој Плани 1919–2000*, Београд 2008, 23.

6 Р. Пауновић, *Стазама слободе кроз смедеревски крај*, Смедерево 1984, 53–54; З. Павловић-Томашевић, М. Милић, *Град на Јасеници*, Београд 1972, 164.

сти“, наводи да је „срез Подунавски такорећи центар и штаб Димитрија Љотића и његових присталица тако да се на рад покрета Збор мора нарочито пазити, а поготову на његову (...) илегалну акцију“.⁷

Накратко примирена политичка ситуација поново се узбуркала на општинским изборима 1936, када је Збор, боље организован, добио на управу низ сеоских општина у околини Смедерева, па затим још снажније за нове парламентарне изборе 1938. У међувремену, долази и до жестоких окршаја између власти и представника Збора око градске управе у Смедереву. Наиме, од августа 1935. до марта 1936. на челу општине налазио се несуђени посланик, кандидат Збора, Живота Тодоровић, у то време зацело политичар са највећом подршком у граду. Тада, међутим, Тодоровић скупа са свим градским већницима бива смењен, а исти се бирају из редова режимске странке. Према неким наводима, до ове смене дошло је на личну интервенцију и притисак Милана Стојадиновића. На чело општинске управе долази др Живадин Стефановић Сомборац, који се нашао под критиком „збораша“ као „придошлица“ у Смедерево, док ће Тодоровић и даље остати званични првак Збора у срезу и на предстојећим изборима.⁸

Већина савременика као један од главних кохезивних фактора унутар покрета наводи личну харизму Димитрија Љотића. И љути Љотићеви политички противници, попут Драгољуба Јовановића или пак извештача из британске амбасаде, одавали су признање његовом личном поштењу и харизми. Можда је најбоље описе Љотићеве личности оставио његов највећи ривал у Смедереву, новинар и публициста Милан Јовановић Стоимировић. Он 1938. записује у свој дневник: „Има се импресија да је Љотић врло јак у округу. Око њега је све што је пуштено с робије или што треба да иде на робију – а он је заиста свет човек. Ја нисам лишен респекта према њему“. Нешто касније, исте године, Стоимировић закључује: „Љотић оставља утисак једног интелегента из XIX века. Он је сав у традицијама те епохе. (...) Он је сав у прабини монархизма, и она ће га прогутати. Јер монархија не награђује лојалне, него нелојалне људе. А Љотић је одвећ лојалан и сав у неким чудним идеалима. (...) Ипак, треба скинути капу пред његовом радљивошћу и ванредним пожртвовањем човека који воли отаџбину и страда ради тога патриотизма“. Коначно, и сам одаје највише признање његовом моралу: „Љотић добија у масама, јер ужива

7 Архив Војводине (даље: АВ), фонд 126/1 (Краљевска управа Дунавске бановине), 546/1935.

8 АС, БИА, I, 32/19; АВ, фонд 126/2, 22127/1936.

глас поштеног човека и човека од уверења, што он у ствари и јесте“.⁹

Први већи сукоб између представника владајуће странке и Љотићевих присталица у Смедеревском крају, а који је забележен у изворима, одиграо се у новембру 1936. године. Тада су чланови Збора упали на конференцију ЈРЗ у Смедереву с намером да је прекину, па пошто нису у томе успели – физички су се сукобили са жандармима. У том сукобу један жандарм и два градска пандура задобили су лакше физичке повреде, због чега су среске власти доцније казнили десеторицу изгредника новчаном казном и глобом. Занимљиво је да се међу кажњенима нашао и Петар Грујић, тадашњи председник општине Шалинац са листе Збора, који ће од 1941. године бити један од организатора добровољаца у срезу. Међу именима учесника сукоба са обе стране врло често налазимо и личности које ће узети активног учешћа у грађанском рату који је уследио свега неколико година касније. Изгледа да је зло семе за тај сукоб било посејано знатно раније, још у изборним борбама тридесетих. До новог физичког сукоба између ове две странке дошло је у Смедереву поново у мају 1937. године. Такође, у подацима о кривичним делима на терену Дунавског жандармеријског пука 28. јула 1937. наводи се да су у селу Сараорци, среза Орашког, пронађена „4 летка под насловом ‘Грађанима Југославије’ које је издао ЈНП ‘Збор’ са потписом Димитрија Љотића. (...) Летци су заплењени и предати начелнику среза Орашког, дочим се за растурачем трага“. Ове летке државно тужилаштво било је због њиховог оштрог садржаја забранило, али су у наведено време растурани у већем броју насеља у Поморављу. Очигледно, Љотић и његови следбеници нису се мирили са изборним поразом и већ су се припремали за наредне.¹⁰

Политичка борба у Подунавском срезу налчила је пред нове парламентарне изборе, у јесењим данима 1938, на прави правцати фронт. У овом пределу преплитали су се утицаји три водеће странке и коалиције: Југословенске радикалне заједнице, Удружене опозиције и ЈНП Збор. Посланички кандидати са листе Збора били су: у Подунавском срезу – Живота Тодоровић и Милан Рашковић, земљорадник из Осипаонице, као његов заменик; у Великоорашком – Неша Бранковић, адвокат из Пожаревца и његов заменик Костадин Јанковић, кафеџија из Лозовика; у Јасеничком – свештеник Коста Мајсторовић

9 М. Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, Нови Сад 2000, 210, 315, 328.

10 АВ, фонд 126/2, 79780/1936. и 53404/1937.

и његов заменик Живота Симић из Селевца.¹¹ Смедеревски листови „Глас Подунавља“ и „Смедеревски журнал“, у узаврелој политичкој атмосфери, најбоље су осликавали пејзаж Смедерева из недеље у недељу. Први је директно стао на страну Димитрија Љотића и његовог кандидата Ж. Тодоровића, а други, покренут управо пред изборе, у октобру 1938, уз његовог главног супарника, кандидата режимске Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ), већ поменутог Милана Јовановића Стоимировића.¹² Први број „Смедеревског журнала“ већ је критиковао Љотића из времена министровања; други, новембарски, критиковао је његово бављење „високом политиком“ док му је завицај остао беспутан и безводан. Текстови су циљали на то да Љотић није свој ауторитет zaloжио за помоћ осиромашеним селима, па се као следеће постављало питање зашто би његов кандидат поново добијао подршку грађана. Коначно, као да се најављивао и обрачун са њим и његовим присталицама: „Кад хоће да се бори силом против једног поретка и реда који је он сам увео, он треба да буде спреман да поднесе и последице.“¹³

Рат у штампи је тек донекле осликавао сукобе који су беснели на терену. Поготово су уморасана била смедеревска села, где је била најживља предизборна агитација и где су се сукобљавали провладини људи са огорченим Љотићевим присталицама. По селима, главној „гласачкој бази“ у округу чије је становништво углавном било аграрно и по томе „одскакало“ и изнад државног просека, одржавани су зборови политичких странака уз говоре посланичких кандидата – и такве ситуације увек су претиле да изазову и симпатизере ривалских организација. Политичка борба и кампања протицала је уз бројне примере уцена, застрашивања, чак и отворену корупцију и куповину гласова. У селу Скобаљу, на Морави, где је Збор створио упориште, организована је „сахрана ЈРЗ“, све са мртвачким сандуком, пратећом поворком, црним барјацима и нарицањем кроз село. Један локални збораш у мантији је симулирао опело над „упокојеном странком“, да би на крају „покојника“ спалили, уз одушевљење присутних. Посланички кандидат Збора у Јасеничком срезу, иначе свештеник Коста Мајсторовић из Азање, организовао је и „сахрану ЈРЗ“ у свом селу. Кроз центар је прошао са поворком присталица, носећи мртвачки

11 АВ, фонд 126/2, 82666/938.

12 М. Лазић, М. Ђорић, „Избори за народне посланике у Подунавском срезу 1938. године“, *Смедеревски зборник*, 3, 2012, 172–173.

13 Анон., „Истина ће победити!“, *Смедеревски журнал*, 5. 11. 1938.

сандук на ком је писало „Бог да прости ЈРЗ“. Затим је служио опело.¹⁴ Међутим, врхунац се догодио у Лугавчини, када је, током збора ЈРЗ у овом селу, дошло до масовне туче између њихових гласача и збораша. Како је у свом дневнику навео М. Ј. Стоимировић, „летела [су] јаја, мотке итд., седморица рањених. Телеграфисали смо из Смедерева председнику Владе, молећи истрагу“. Већ недељу дана касније, услед узаврелих страсти и активности „љотићеваца“, Стоимировић је размишљао о повлачењу кандидатуре: „У ствари, у Миту 2.000 Смедереваца верује као у Бога. Мислим наравно на Срез. Борити се са тим светом, то би био слом“.¹⁵

У смедеревском крају забележено је овом приликом још неколико тешких физичких сукоба – у Петријеву, у Водњу, у Раљи, у граду Смедереву, па и у Јасеничком срезу, где је посланички кандидат Збора Коста Мајсторовић натерао коња на жандарме и потом се гушао са њима. Тако радикалан приступ у политичкој борби, али и све чешћа оштра јавна иступања Димитрија Љотић против владе, довела су 26. октобра до његовог хапшења. У исто време, на њега се обрушила и режимска штампа, посебно „Смедеревски журнал“. Јасно, како се ближио дан избора, реторика се заоштравала.¹⁶ Влада је овим чином покушала да потпуно дискредитује вођу Збора и демонстрира снагу, али је изазвала само контраефекат – Љотићеве присталице почеле су да свог председника величају као мученика. Омладина Збора у Смедереву штампала је поводом овог догађаја летак са оштром реториком и позивом у бој: „Другови! Труба ‘Збора’ труби збор! Њен звук продира сетно, разорно у срца заспалих бораца. Борци се буде. Легије ‘Збора’ све су веће, јаче“.¹⁷

Изборни дан, 11. децембар 1938, такође је био испуњен инцидентима. Увече су, међутим, присталице Збора у већем делу округа славиле. У Подунавском срезу, њихов кандидат Живота Тодоровић победио је у скоро свим изборним јединицама; у свакој од њих, осим у Смедереву и Друговцу, добио је више од 40% гласова, а у 19 од 25 општина забележио је апсолутну победу са преко 50% гласова. Коначан резултат био је следећи: Удружена опозиција освојила 1852, ЈРЗ 3311, а Збор

14 Ј. Ђорђевић, *Монографија Скобаља за период 1930–1945* (рукопис), 201–202; Б. Живковић, Н. Владисављевић, *Азања, највеће село у Србији*, Азања 1981, 141.

15 М. Јовановић Стоимировић, *н. д.*, 198.

16 Анон., „Крај једне илузије“, *Смедеревски журнал*, 12. 11. 1938.

17 М. Лазић, М. Ђорић, *н. д.*, 184.

5819 гласова. Разочарани Милан Јовановић Стоимировић оставио је у свом дневнику пластичну слику славља победника у граду на Дунаву. И постизборни број „Смедеревског журнала“ делио је опоре утиске. Листа Збора победила је и у Јасеничком срезу, освојивши 4747 гласова, док је другопласирана ЈРЗ са 4040 гласова. Удружена опозиција освојила је свега 1593 гласа. Међутим, на нивоу Дунавске бановине Збор је добио тек 3,33% гласова, а победа ЈРЗ-а била је убедљива – са више од 70% освојених гласова. Тако Збор по други пут за три године није успео да пређе цензус и добије посланике у парламенту, иако је забележио и благи пораст гласова. Тако, иако губитници избора, кандидати ЈРЗ-а су и у Подунавском и у Јасеничком срезу били изабрани за народне посланике.¹⁸

Ни ови изборни резултати, по свему судећи, нису превише поколебали ни Љотића ни његове сараднике. Они су наставили рад на терену као да се кампања наставља. Непосредно после избора, у изворима налазимо податак да је 31. децембра у преподневним часовима, вођа Збора одржао посећену партијску конференцију у Паланци, и то без претходне пријаве и одобрења скупа. Према извештају банској управи, „срески начелник (...) је одмах послао управ. канц. чиновника Станишића да збор растури, али исти то није био у стању учинити, пошто се скупила велика маса народа“. Због овог случаја, начелник Јасеничког среза Живан Илић је позван на одговорност Краљевској банској управи и због небудности кажњен глобом од 200 динара.¹⁹

Читава генерација младих људи рођених између два светска рата, старости 20 до 30 година, стасала да уђе у јавни живот, била је препуштена сама себи. Ни Демократска странка ни ЈРЗ нису успели преко својих омладинских секција да остваре јачи утицај на омладину нити да је привуку себи. Борбени омладинци, жељни промена у друштву и држави, сврставали су се међу комунисте или „љотићевце“, у времену када су тоталитарни изазови с лева и с десна добијали на популарности и утицају. Из напуклина југословенског друштва, мистични и конспиративни, ови покрети младих бунтовника могли су само да бујају. С обзиром да је деловање КПЈ било законом забрањено, њихови симпатизери били су често инфилтрирани у спортска друштва

18 Исто, 195. З. Павловић-Томашевић, М. Милић, н. д., 164; Д. Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939*, Београд 1997, 243. Анон., „После 11. децембра“, *Смедеревски журнал*, Божих 1939.

19 АВ, фонд 126/2, 4286/1939.

и школске читалачке дружине. Насупрот њима стајали су омладинци покрета Збор, под именом „Бели орлови“. По социјалном статусу, образовању и одгоју, ни они нису представљали сушту супротност младим комунистима. Међутим, њихови погледи на будућност државе били су у бити различити. Млади смедеревски збораши, углавном гимназијалци, организовали су „журе“ и игранке по приватним становима; у активностима су међу њима предњачили и синови Димитрија Љотића – Владимир и Никола. И вербално и у пракси били су у акцији против бољшевизма и његовог утицаја у школама. Није требало да прође много времена па да започну и њихови сукоби са прикривеним комунистичким подмлатком у смедеревској гимназији. И једни и други одржавали су током 1939. илегалне састанке у школској згради, а сукобили су се око управе литерарне дружине, на коју су обе организације претендовале. Када је дошло и до туче, школска управа их је у целости разоткрила, па применила и санкције над недисциплинованим ученицима. Из школе је искључено четворо најзагриженијих скојеваца и вероватно исто толико омладинаца Збора. Обе организације након овог догађаја понеле су још дубљу мржњу и презрење према супарничкој, будући да су и једни и други тврдили су да су их управи проказали другови супротне оријентације.²⁰ Било је то продубљивање већ постојећих подела и стварање климе у којој ће грађански рат, започео 1941, давати прилику за свођење многих личних рачуна.

Пошто је од власти окарактерисан као радикалан покрет, рад Збора је у новембру 1940. био забрањен. Немамо података у изворима како се то одразило и на његове огранке у смедеревском крају и какве су даље биле њихове активности. Ново поглавље у раду ЈНП Збор отворено је немачком окупацијом и распарчавањем Југославије априла 1941, када је из овог покрета регрутован највећи број будућих добровољаца – припадника СДК, која је деловала у оквиру војних снага генерала Милана Недића. Међутим, перцепција „љотићеваца“ била је и у том периоду знатно другачија у овом крају него у остатку окупирани Србије. Димитрије Љотић, као личност која је персонификовала колаборацију у Србији, био је у родном граду понајпре запамћен као „изванредни комесар за обнову Смедерева“ – човек који је осмислио и извео обнову града тешко пострадалог у великој експлозији муниције 5. јуна 1941. Иако је његов политички утицај после априла 1941.

20 Н. Јовановић, *Светозар Спасојевић, професор гимназије и управник Градске књижнице*, Смедерево 2007, 98–99; К. Д. Марковић, *Ја и моји ратни другови*, књига II, Београд 1978, 139.

и овде значајно опао, о њему и његовом покрету дуго су опстале „две половине сећања“. С једне стране, живела је слика о његовој „неимарској улози“, а са друге она мрачна о хапшењу, прогону и убиствима родољуба и антифашиста.

Међутим, морамо уочити да између предратног и ратног периода, као и између идеја и праксе Љотићеве политике – постоји огромна разлика. Догађаји из 1941, посебно од „крагујевачког октобра“, бацили су сенку и онемогућили да се улога покрета Збор сагледа реално и у свој својој сложености и у предратном периоду. Ако би о смедеревским зборама изрицали свој суд, морали бисмо да имамо у виду чињеницу да њих у овај покрет нису уводиле ни фашистичке нити антисемитске идеје – то њихове предратне и ратне биографије најбоље казују. Они су се овој борбеној „групи грађана“, како смо је оценили на почетку овог рада, придруживали углавном због самог Димитрија Љотића и угледа његове породице, те жестине коју је показао у решавању комуналних, културних и друштвено-политичких проблема. Ту није било речи о хомогеном и идеолошки прекаљеном покрету који се 1941. листом сврстао уз „српске пријатеље Новог поретка“. Не привлачи ли пажњу и чињеница да је свештеник Милош Вучковић из Осипаонице, један од истакнутих локалних збораша, био и један од главних говорника у Смедереву 27. марта, славећи одлуке пучиста, да је бивши посланички кандидат Збора у Јасеници, свештеник Коста Мајсторовић отишао генералу Дражи Михаиловићу на Равну гору – и зато касније био и бањички сужањ, али и да је Драгољуб Лукић Павле, некадашњи члан Збора из Вучака, постао један од најватренијих локалних комуниста – и први послератни председник Среског Народноослободилачког одбора?

Белешка о аутору

Немања Ж. Девић, МА
Смедеревска Паланка
Контакт: nemanjadevic4@gmail.com

ЛИТЕРАТУРА

Давидовић Горан, „Југословенски народни покрет Збор у чачанском крају 1935–1945. године“, *Зборник радова Народног музеја у Чачку*, 30, Чачак 2000.

Дамњановић Марковић Кика, *Ја и моји ратни другови*, књига II, Слобода, Београд 1978.

Девић Немања, *Демократска странка у Великој Плани 1919–2000*, Истраживачко-издавачки центар Демократске странке, Београд 2008.

Ђорђевић Јован, *Монографија Скобаља за период 1930–1945* (рукопис)

Живковић Бранислав, Владисављевић Никола, *Азања, највеће село у Србији*, Месна заједница, Азања 1981.

Јовановић Стоимировић Милан, *Дневник 1936–1941*, Матица српска, Нови Сад 2000.

Јовановић Небојша, Светозар Спасојевић, професор гимназије и управник Градске књижнице, Народна библиотека, Смедерево 2007.

Лазић Мирослав, Ђорић Милена, „Избори за народне посланике у Подунавском срезу 1938. године“, *Смедеревски зборник*, 3, Смедерево 2012.

Љотић В. Димитрије, *Одабрана дела*, књига 1, Искра, Минхен 1981.

Павловић-Томашевић Зорица, Милић Миодраг, *Град на Јасеници*, Култура, Београд 1972.

Пауновић Радослав, *Стазама слободе кроз смедеревски крај*, Општински одбор СУБНОР–Музеј „Димитрије Давидовић“, Смедерево 1984.

Тешић Драган, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939*, Институт за савремену историју, Београд 1997.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Аноним, „Истина ће победити!“, *Смедеревски журнал*, 5. 11. 1938.

Аноним, „Крај једне илузије“, *Смедеревски журнал*, 12. 11. 1938.

Аноним, „После 11. децембра“, *Смедеревски журнал*, Божић 1939.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Војводине, фонд 126/1 и 126/2 – Краљевске управе Дунавске бановине – прво и друго одељење (кабинет бана, управно одељење), 1935–1941.

Архив Србије, фонд Безбедносно-информативне агенције, збирка I, фасцикла 32 – Покрет Збор

Summary

Nemanja Ž. Dević

MOVEMENT ZBOR IN SMEDEREVO REGION 1935–1941

The Yugoslav People's Movement Zbor, led by Dimitrije Ljotić, left a strong mark on the political, social and cultural life of the Smederevo region in the period 1935–1941. Although a marginal political organization at the state level, represented the reaction of the local people to all the crises through which the state and society passed. The members of the Zbor represented a fighting group that did not overlook the radical methods in achieving the set political goals, but with that they did not differ much from the other parties and, in general, from the epoch in which they were created and acted. Already at that time, a suitable ground was created from which in 1941 will sprout the evil seed of civil war. Remained almost unnoticed in the local historiography that the followers of Dimitrije Ljotić tried to overgrow "a group of citizens" and to develop a vision of the development of the town of Smederevo and its surroundings. Active work in the local environment brought them victory in two of the three administrative districts in the former Smederevo's county in 1935 and 1938.